

*Musayev Akif Fərhad oğlu,
iqtisad elmləri doktoru, professor,
AMEA-nın müxbir üzvü,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu
“İqtisadi tədqiqatların riyazi təminatı” şöbəsinin müdiri,
Ünvan: H.Cavid pr.115, AZ1143, Bakı, Azərbaycan,
E-mail: akif.musayev@gmail.com,
Məmmədov Yaşar Əzimağa oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu
“Maliyyə, pul-kredit siyasəti” şöbəsinin müdiri,
Ünvan: H.Cavid pr.115, AZ1143, Bakı, Azərbaycan,
E-mail: mammadov60@mail.ru,
© Musayev A.F., Məmmədov Y.Ə., 2020*

UOT 336.22
JEL G39

İQTİSADIYYATIN AUDİT VƏ VERGİ YÜKÜ X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - iqtisadiyyatın audit və vergi yükü kimi əhəmiyyət kəsb edən məsələlər üzrə araşdırma aparmaqdır. Həmçinin, məqalədə ilk dəfə yeni konsepsiya kimi irəli sürülən audit yükünün əsaslandırılması və qiymətləndirmə metodikasının müəyyən edilməsi amili də əsas məqsəd olaraq götürülür.

Tədqiqatın metodologiyasını vergi yükü və auditin əsasları, onların yaranma xüsusiyyətləri ilə bağlı iqtisadi ədəbiyyatlarda və digər mənbələrdə olan araşdırmalar təşkil edir.

Tədqiqatın təbiiqi əhəmiyyəti vergi və audit yükü üzrə nəzəri və praktik təhlil və qiymətləndirmələrin aparılması ilə bağlıdır. Həmçinin, hər iki iqtisadi yükün ölkə və MDB məkanında müəyyən olunub, qiymətləndirilməsi praktiki baxımdan həyata keçirilir. Vergi və audit yükünün makroiqtisadi göstəricilər ilə əlaqəli şəkildə qiymətləndirilməsi aparılır.

Tədqiqatın nəticələri. Audit xidmət bazarı MDB ölkələrində hələ kifayət qədər inkişafı ilə müşahidə olunmur və bu baxımdan da onun iqtisadiyyata təsiri elə də yüksək səviyyədə deyildir. Audit yükünün iqtisadiyyata təzyiq vasitəsi kimi çıxış etməsinə baxmayaraq, o həm də biznes sektorunun inkişafına verdiyi faydalarla da özünü göstərir. Audit yükü vergi yükü kimi ölkədə daha çox icbari əsaslarda yaranmaqdadır. Auditin iqtisadiyyat və biznes sahələri üçün faydasının artması könüllü audit xidmətlərinin inkişafını zəruriləşdirməkdədir.

Tədqiqatın əsas orijinallığı və elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, məqalədə ilk dəfə audit yükü kimi konseptual baxış irəli sürülür və o, ölkə və MDB müstəvisində mövcud mənbələr əsasında vergi yükü ilə birgə qiymətləndirilir. Audit və vergi yükünün müəyyən olunub, birgə makroiqtisadi baxımdan qiymətləndirilməsi həm nəzəri, həm də praktik baxımdan əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: audit, audit yükü, vergi yükü, makroiqtisadiyyat, makroiqtisadi göstəricilər, qanunvericilik bazası.

Problemin qoyuluşu

İqtisadi və maliyyə böhranı ölkələrin büdcə sisteminin çatışmazlığının azaldılması məqsədilə əlavə maliyyə resurslarının axtarılmasının mümkün yolları məsələsi kəskin şəkildə gündəmə gəlməkdədir. Büdcənin əsas gəlir mənbəyini vergi daxilolmaları təşkil etməsinə baxmayaraq, iqtisadiyyata, xüsusilə də biznes sektoruna düşən vergi yükünün yüksəldilməsi məsələsi ciddi müzakirə obyektinə çevrilməkdədir. İqtisadiyyatda istər makro istərsə də, mikro səviyyədə hesabatlılığı təmin etmək üçün məcburi və ya könüllü auditin aparılması da kifayət qədər maliyyə sərfi tələb edir ki, bu da audit obyektinə müəyyən yük (audit yükü) yaradır. Hazırda audit yükü konsepsiyası araşdırma mövzusunda çevrilməməsinə baxmayaraq, o iqtisadiyyat və biznes üçün bir yük anlayışı kimi çıxış edir.

İqtisadiyyatda “yük-xərc” konsepsiyalarının müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunması ilə bağlı son əlli ildə fərqli baxışlar yaranmaqdadır. Qəbul edilməkdə olan belə yanaşma daha çox dövlət gəlirlərində (müxtəlif dövr ərzində) müvafiq xərclərin (büdcə, vergi, sosial və s.) payını təyin etməyə imkan verir. Bu yük göstəricisi həm də makroiqtisadi göstəricilərdə nəzərdə tutulan yük xərcinin payını (ÜDM-in faiz nisbəti kimi) müəyyən etməyə xidmət edir. Belə yanaşma bir sıra tədqiqatlarda, əsasən də müxtəlif ölkələrdə dövlətin “sosiallaşma”, “liberallaşma” səviyyəsini müəyyən edən əsas meyarlardan biri kimi də nəzərə alınır. Müasir konseptual baxışlara görə, müxtəlif ölkələrdə mövcud olan dövlət yükünün səviyyəsi onların liberallıq və dirijistlik səviyyəsini də ifadə etməyə imkan yaradır. AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda aparılan araşdırmalar iqtisadi nəzəriyyədə ilk dəfə olaraq müxtəlif ölkələrin iqtisadiyyatlarını təsnifləşdirməyə və onların liberal, yaxud dirijist olduğunu müəyyənləşdirməyə imkan verir. Alınan nəticələr hazırda dünya iqtisad nəzəriyyəsində hakim olan baxışlardan daha fərqliliyi ilə nəzərə çarpır. Bu tədqiqatların əsaslarından birini də belə “yük” anlayışının iqtisadiyyatda təsir imkanlarının müəyyən edilib, qiymətləndirilməsi təşkil etməkdədir.

Mövcud qanunvericilikdə [1; 5] auditin mahiyyəti çox dar çərçivədə açıqlanır və bu anlayış onun təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlılığını ifadə edir. XX əsrin sonundan başlayaraq iqtisadiyyatda baş verən ciddi təlatümlər və inkişaf meylləri (böhranlar, devalvasiya, müflisləşmə, maliyyə-fond bazarlarında baş verən mütəmadi dəyişikliklər) nəzərə alınmaqla, auditin mahiyyətinə yeni baxışların irəli sürülməsi zərurəti yaranmaqdadır. Xüsusilə belə yanaşma audit yükünün mövcudluğunu və onun artıq makro və mikrosahələr üzrə müəyyən olunub, qiymətləndirilməsi üçün də vacib hesab olunur.

Audit yükünün həm iqtisadi subyektin audit prosesinin faydalılığı, həm də aparıldığı sahədə onunla bağlı çəkilən maliyyə xərci baxımından qiymətləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Audit yükünün əhəmiyyəti, onun ictimai-iqtisadi proseslərdə oynadığı rol tam dərinliyi və aydınlığı ilə müəyyənləşdirilməlidir [3, s.58]. “Audit yükü”nün konseptual əsaslarının, ölçülmə səviyyəsinin müəyyən edilməsi və sonradan onun optimal həddinin tapılması auditin təşkili və tənzimlənməsi ilə yanaşı, həm də iqtisadi, sosial və ictimai proseslər üzrə müxtəlif qiymətləndirmələrin aparılması baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat xülasəsi

İqtisadiyyata düşən yük daha çox vergi yükü ilə əlaqələndirilir. *Vergi yükü* bilavasitə vəsaitlərin vergilərin ödənilməsinə yönəldilməsi ilə digər mümkün istifadə istiqamətlərindən ayrılmasından yaranan iqtisadi məhdudiyyətlərin səviyyəsi, dərəcəsi kimi ifadə olunur. İqtisadi mənbələrdə kifayət qədər səslənən vergi yükü - vergi ödənilməsi ilə bağlı hüquqi və fiziki şəxslərin toplum yükünü, xərclərini müəyyən edir. Belə ki, o, mikro baxımdan mükəlləflərin gəlirlərinin, makro baxımdan isə cəmiyyətin gəlirlərinin xüsusi sektordan ictimai

Audit 1 (2020), Cild 27, səh. 3-14.
Audit 1 (2020), Vol. 27, pp. 3-14.

sektora köçürülməsini özündə əks etdirir [8]. Audit yükünə gəldikdə isə, o, vergi yükü kimi belə konseptual anlamdan çıxış etməsə də, lakin bu iki anlayış arasında oxşar cəhətlər mövcuddur:

- əksər hallarda vergi yükü kimi audit yükü də icbari xarakter daşıyır;
- audit yükü vergi yükü kimi iqtisadi, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə yönəlir;
- audit yükü vergi yükü kimi subyektin gəlirlərinin azaldılmasına təsir edir;
- audit yükü vergi yükünün məqsədi və təyinatı üzrə yığım səviyyəsinin dəqiqləşdirilməsinə və şəffaflığının artırılmasına xidmət edir.

Bütün bu kimi amillər ilə yanaşı, onlar arasında kifayət qədər fərqli cəhətlər də mövcuddur və audit yükü:

- subyektin təsərrüfat fəaliyyətinin genişləndirilməsinə;
- yeni maliyyə və iqtisadi potensialların müəyyən edilməsinə;
- maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin və əməliyyatlarının düzgün təşkilinə;
- bazar mühitində işgüzar nüfuzunun qorunmasına;
- təşkilati-idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə;
- qərar qəbul etmə sisteminin əsaslandırılmasına;
- subyektin müxtəlif (dövlət və özəl, vergi, gömrük, bank və s.) qurumlarla münasibətinin tənzimlənməsinə xidmət edir.

V.Q.Panskovun yanaşmasına görə vergi ağırlığı vergilərin ölkə iqtisadiyyatının, təsərrüfat subyektinin və digər ödəyicinin gəlirlərindən vergi və vergi xarakterli digər ödənişlər formasında dövlətə ödənilən vəsaitlərin məcmusunu (payını) ifadə edir [14]. A.B.Borisov göstərir ki, vergi yükü - vəsaitlərin vergilərin ödənilməsinə yönəldilməsi, onların digər mümkün istifadə istiqamətlərindən yayındırılması hesabına yaranan iqtisadi məhdudiyyətləri, bu məhdudiyyətlərin həcmi özündə əks etdirir [4, c.44]. A.N.Çiqiçko isə vergi yükünün, ağırlığının müəssisələrin inkişaf və modernləşdirilməsi üçün yönəldilən resursları məhdudlaşdıran məcmu maliyyə ağırlığının bir hissəsi olmasını əsaslandırır [7, c.197]. Hesab edirik ki, bu kimi baxışlarda audit yükü üçün də bəzi xarakterik xüsusiyyətlər mövcuddur, belə ki:

- audit yükü də audit subyektlərinin maliyyə vəsaitlərini dövrüyyədən çıxardır;
- bu vəsaitləri audit xidmətinin göstərilməsinə yönəldilməsi məqsədlərinə xidmət edir.

Mövcud təcrübə göstərir ki, könüllü auditdə belə vəsaitlərin həcmi heç də vergi ödəmələrindən geri qalmır.

A.B.Paskaçov öz baxışlarında vergi yükünə bir növ daha vacib sosial xarakter verməklə, onu büdcə sisteminə və büdcədən kənar fondlara ödənilən vergilərin, yığımların və digər ödənişlərin ümumi daxili məhsula, region üzrə isə ümumi regional məhsula olan nisbəti kimi ifadə edir [6, c.210]. D.V.Lazutina hesab edir ki, “vergi ağırlığı bir tərəfdən, müəssisə və subyektlər ilə dövlət arasında məcburi vergi ödənişlərinin ödənilməsi üzrə yaranan münasibətlər, digər tərəfdən isə, dövlətin vergi mexanizmləri vasitəsi ilə iqtisadiyyata potensial mümkün təsirini əks etdirən kəmiyyət göstəricisidir [15]. A.F.Musayev və A.A. Musayeva vergi yükünü vergi daxilolmalarının istehsal potensialının istifadə olunan hissəsinə nisbəti kimi müəyyən edilməsi kimi təklif edir [9].

Vergi və vergi yükünə olan klassik iqtisadi baxışlarda da fərqli məqamlar müşahidə olunur. Belə ki, P.Purudon vergi məsələsini dövlətçilik ilə bağlı olan məsələ kimi əsaslandırır. Karl Maks vergilərdə dövlətin iqtisadi mahiyyətinin təcəssüm olunduğunu irəli sürür. Foma Akvinski vergiləri soyğunçuluğun icazə verilən forması kimi dəyərləndirir. Eyni ilə oxşar və fərqli baxışlar Ş.Monteski, A.Smit, D.Rikardo, sonradan isə C.Keyns, A.Laffer və

Audit 1 (2020), Cild 27, səh. 3-14.
Audit 1 (2020), Vol. 27, pp. 3-14.

digər iqtisadçılar tərəfindən də ifadə olunur.

Bütün bu kimi baxışlarda audit yükü ilə əlaqəli məqamlar nəzərə çarpmaqdadır. Belə ki, vergi yükü və bir sıra statistik göstəricilərin hesablanma metodikası əsas götürülməklə, hesab edirik ki, audit yükünün hesablanması metodikasını müəyyən etmək mümkündür. Digər tərəfdən, audit yükü (xərcləri) həm də subyektlərin iqtisadi, təsərrüfat fəaliyyətinə bir təzyiq forması kimi də çıxış edə bilər. Mövcud konsepsiyalardan çıxış edərək, audit yükünə olan baxışımızı bu kimi məqamlardan dəyərləndirmək mümkündür:

- audit yükü də mahiyyət baxımından dövlət, iqtisadi və ictimai məqsədlərə xidmət edir;
- audit yükü tərəflər arasında müqavilə razılığı əsasında yaransa da, bəzən kifayət qədər yüksəkliyi ilə fərqlənir;
- keyfiyyətsiz audit və onun yaratdığı yük isə bilavasitə “soyğunçu” xarakter daşıyır;
- audit yükü biznes və investisiya mühitinin sağlamlaşdırılmasına istiqamətlənməsi ilə də diqqəti cəlb edir.

İqtisadi ədəbiyyatlar və qanunvericilik sənədləri ilə bağlı tədqiqatlardan və mövcud təcrübədən çıxış edərək, belə bir fikri irəli sürmək mümkündür: vergi yükü kimi audit yükünün necə və hansı şəkildə adlandırılmasından, qiymətləndirilməsindən asılı olmayaraq onun zəruriliyi qəbul olunmalıdır.

Audit yükü konsepsiyası və onun hesablanma metodikası

Audit yükü (göstəricisi) vergi yükü və digər bu qəbildən olan konsepsiyalarla müəyyən mənada yaxınlıq təşkil edə bilər. Audit yükü anlayışı tərəfimizdən bir sıra konsepsiyaların, baxışların əsasında ilk dəfə irəli sürülür. Hesab edirik ki, audit yükü göstəricisini belə ifadə etmək məqsədəuyğundur: “audit yükü - auditə çəkilən məcmu xərclərin (kəmiyyət, keyfiyyət və digər ölçülə bilən) onun nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının və ya ayrı-ayrı subyektlərin (fiziki, hüquqi şəxs) əldə etdiyi töhfəyə və ya iqtisadi nəticəyə olan nisbətini ifadə edir”.

Auditin əhatə sferası münasibətdə olduğu sahə və subyektlərin geniş tərkibi ilə nəzərə çarpır. Qanunvericilik baxımından yanaşıldıqda, auditin münasibətdə olduğu sahələrə: dövlət, vergi və yerli özünü idarəetmə orqanları, maliyyə bazarları, müxtəlif təşkilati-hüquqi formalı təsərrüfat subyektləri, istehsalçılar, istehlakçılar və s. aid oluna bilər.

Audit yükünü yalnız audit ilə bağlı birbaşa ödənilən ümumi xərclər kimi dəyərləndirmək düzgün olmaz. Bu yükün formalaşmasında digər xərclər də mövcud olur və bu xərclər audit ilə bağlı təyinatı xidmət edir. Həmin xərclər auditin aparılmasına xidmət etsə də, lakin onlar bir növ görünməz xərc kimi də özünü göstərir və audit müqaviləsinə daxil olunmur. Həmin xərclər subyektin audit öhdəliyini həyata keçirmək üçün istifadə etdiyi, lakin, bilavasitə subyektin özündə qalan xərclər qisminə aid edilir. Belə xərclərə auditə qədər və audit zamanı subyektin müvafiq mütəxəssislərlə məsləhətləşməsi, auditə hazırlıq və ya auditlə bağlı müvafiq ştat vahidinin saxlanması, auditlə bağlı müxtəlif məsul işçilərin əməyinin və vaxtının

Audit 1 (2020), Cild 27, səh. 3-14.
Audit 1 (2020), Vol. 27, pp. 3-14.

bu prosesə istifadəsi aid edilir.

Audit yükünün ölçməsinə müəllif yanaşması, ekspert qiymətləndirilməsi, sorğu aparılması kimi metodlardan istifadə edilməsi məqsədəuyğun olar. Hesab edirik ki, audit yükü göstəricisini belə formada müəyyən etmək daha məqsədəuyğundur: “Audit yükü məcmu audit göstəricisinin (il ərzində aparılan auditlərin dəyərinin) ÜDM-ə olan nisbətidir”. Bu baxımdan, auditin iqtisadiyyata düşən yükünü belə formada ifadə etmək mümkündür:

$$A(iqt) = A(ödən) / \text{ÜDM}$$

Burada: $A(iqt)$ – iqtisadiyyata düşən audit yükü göstəricisi, $A(ödən)$ – il ərzində auditlə bağlı çəkilən xərclər, ÜDM – Ümum daxili məhsul (illik).

Təqdim olunan audit yükünün hesablanma metodikalarının əsas aktuallığı və vacibliyi ondan ibarətdir ki, bu göstərici əsasında audit yükünün makro və mikro səviyyədəki payının müəyyən olunması və auditin verdiyi səmərənin nəticələrinin qiymətləndirilməsi mümkündür. Audit yükü göstəricisinin müəyyən olunmasına yanaşmada bir neçə amilə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

– Birincisi, audit yükü göstəricisinin müəyyən olunmasında qanunvericilik üzrə auditə olan icbari yanaşmanın əsas olaraq qəbul edilməsi;

– İkincisi, könüllü və məcburi auditə çəkilən xərclərin vahid vəhdətdə götürülməsi.

Audit yükü özlüyündə həm də bazar iqtisadiyyatına xas olan əsas anlayışlardan biri kimi qəbul edilməlidir. Bu konsepsiyanın qəbulu və tətbiqi bazar subyektlərinin, o cümlədən müxtəlif təşkilati-hüquqi formalı müəssisələrin auditin potensialından istifadə səviyyəsini də göstərə bilər. Audit yükü konsepsiyasının tətbiqinin nəticələrini və verəcəyi faydaları aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək daha məqsədəuyğun olar:

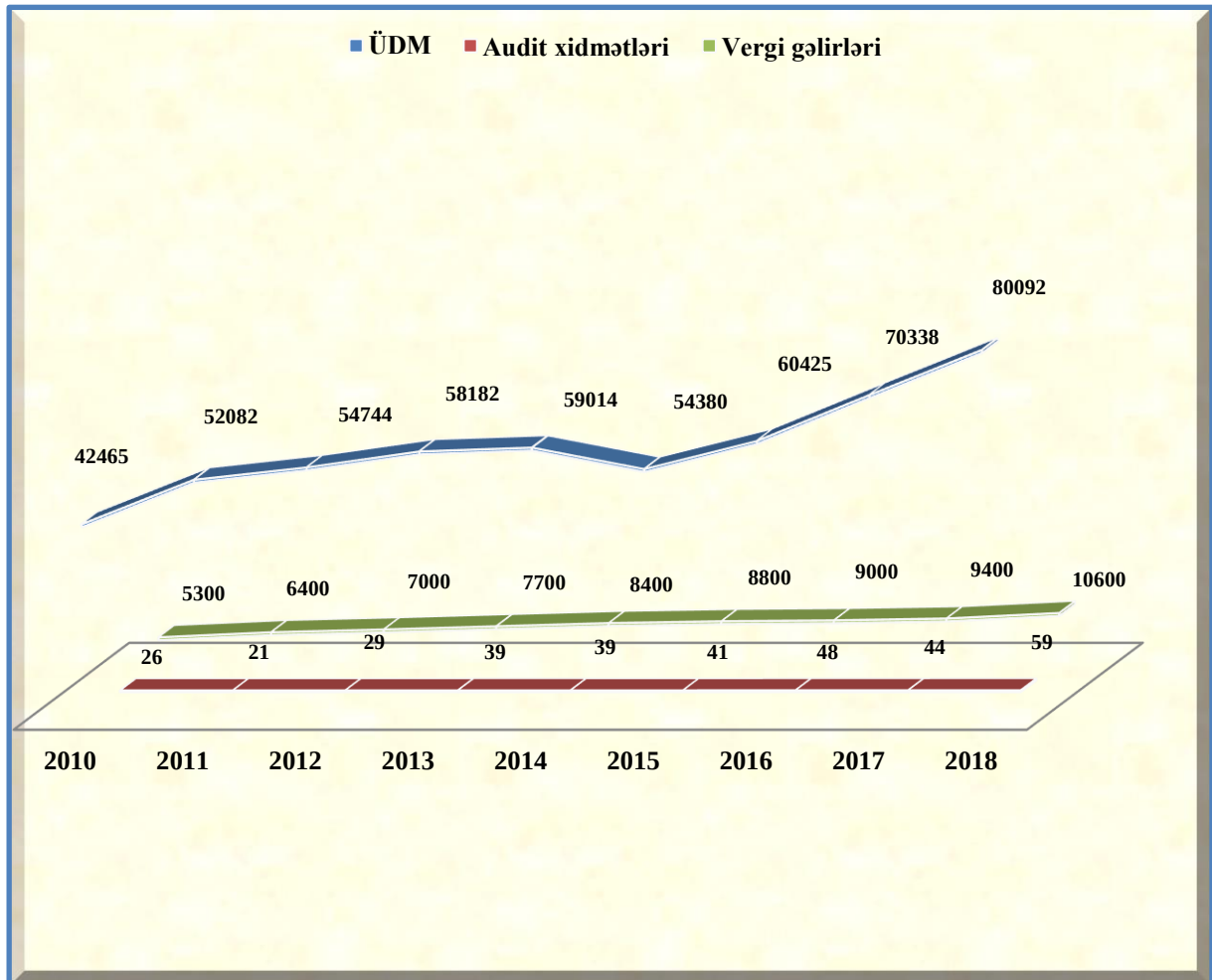
- ölkədə maliyyə intizamının gücləndirilməsi;
- audit sahəsində siyasətin müəyyən edilməsi;
- fiziki və hüquqi şəxslərin maliyyə bazarlarından istifadə səviyyəsinin yaxşılaşdırılması;
- ölkədə əlverişli və münbit informasiya mühitinin formalaşdırılması;
- təsərrüfat subyektlərinin xarici bazarlara çıxış imkanlarının artırılması;
- investisiya mühitinin və fəallığının yüksəldilməsi;
- korporativ idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi.

Audit və vergi yükünün ölçülməsi

Azərbaycanda audit xidmətinin və vergi gəlirlərinin həcmində artım meylləri nəzərə çarpmaqdadır. 2010-cu illə müqayisədə 2018-ci ildə audit xidmətinin həcmi 2,3 dəfə artmaqla 59 milyon manat təşkil etmişdir. Həmin dövr ərzində vergi gəlirlərinin həcmi 2 dəfə artmaqla 10600 milyon manata çatmışdır [2; 17; 18]. Azərbaycanda müvafiq dövr ərzində ÜDM-in həcmi isə 2 dəfəyə yaxın artması ilə müşahidə olunmuşdur (qrafik 1).

Qrafik 1.

**Azərbaycanda ÜDM, vergi gəlirləri və audit xidmətinin inkişaf dinamikası
(milyon azn.)**

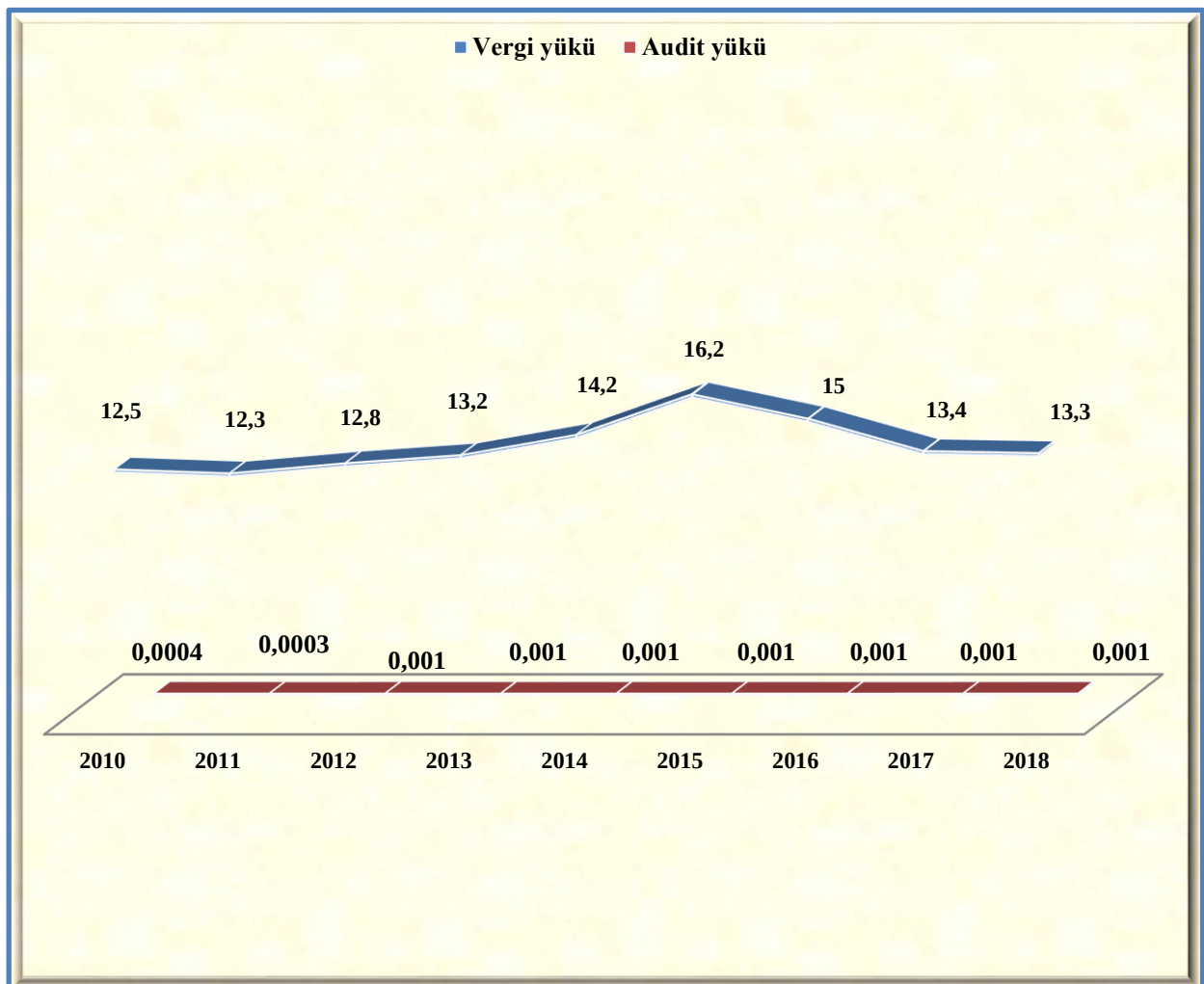

Mənbə: [2; 17; 18].

Təqdim etdiyimiz metodik yanaşmadan istifadə edərək, Azərbaycan Respublikası təmsilində audit və vergi yükünün çəkisini ölçmək mümkündür. Son on il ərzində ÜDM-ə düşən vergi və audit yükünün çəkisində ciddi artım nəzərə çarpmamışdır. 2010-cı illə müqayisədə 2018-ci ildə ÜDM-də vergi yükünün payı 10% artsa da, yalnız 2014-2016-cı illərdə vergi yükünün nisbətən yüksək artım səviyyəsi özünü göstərmişdir. ÜDM-ə düşən audit yükünün çəkisi müqayisə edilən dövr ərzində çox aşağı səviyyəsi ilə diqqəti cəlb etmişdir. 2010-cı ildə audit yükü ÜDM-in 0,0004%-ni təşkil etmişdirsə, 2018-ci ildə bu göstərici 2,2 dəfə artmaqla 0,001% səviyyəsinə yüksəlmişdir (qrafik 2). Lakin belə artım meylinə baxmayaraq, ÜDM-də audit yükünün çəkisi həm çox cüzdür, həm də vergi yükü ilə müqayisədə olduqca aşağı səviyyədədir [2; 17; 18].

Qrafik 2.

Azərbaycanda ÜDM-də vergi və audit yükünün payı (%)

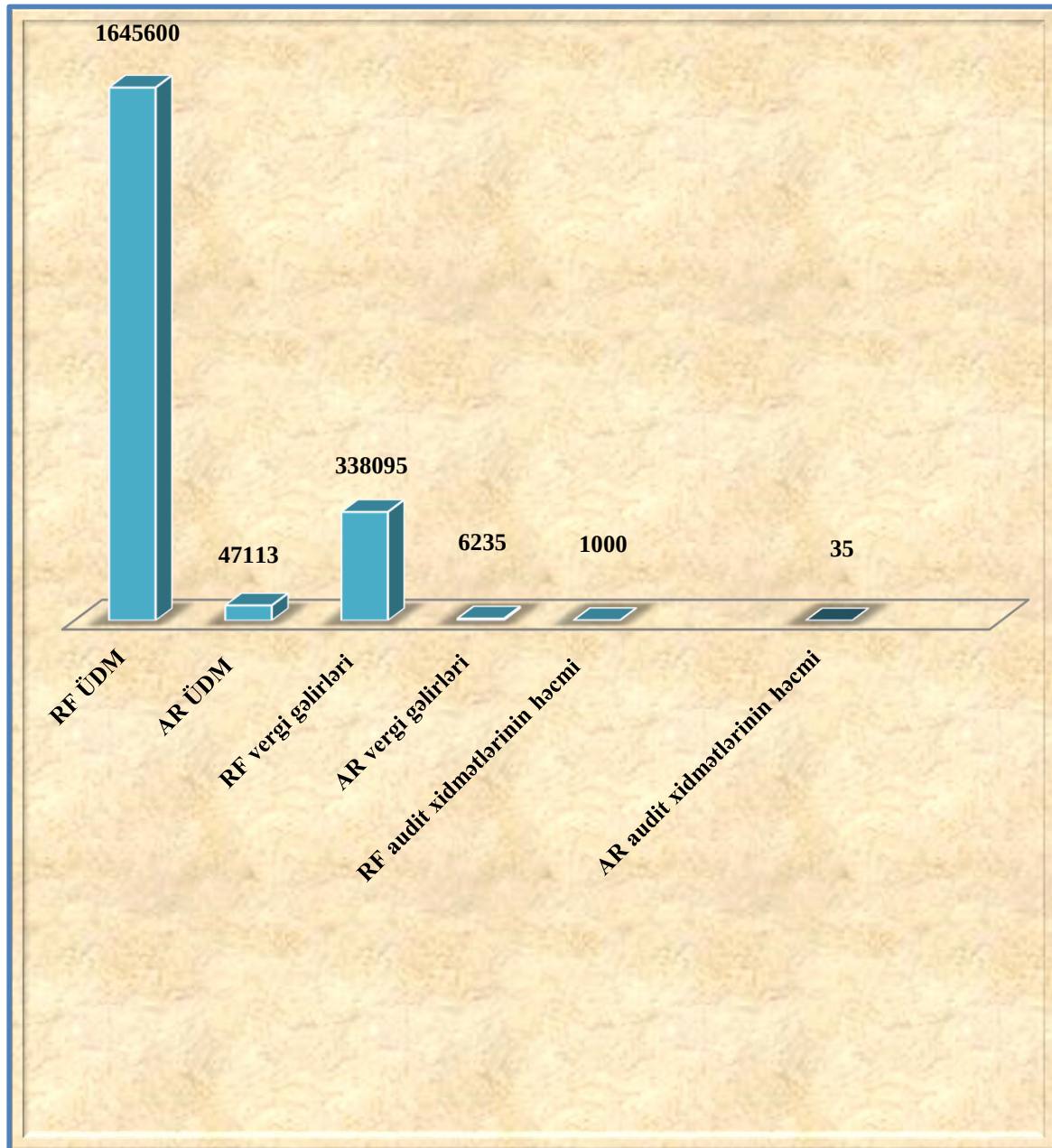

Mənbə: [2; 17; 18].

MDB məkanında vergi və audit yükünün səviyyəsi Azərbaycanla müqayisədə öz fərqliliyi ilə müşahidə edilir. Belə ki, bu fərqlilik müvafiq dövlətlər üzrə ÜDM-in həcmi, vergi gəlirlərinin və göstərilən audit xidmətlərinin səviyyəsi ilə bağlıdır. Lakin bir məqam xüsusilə diqqəti cəlb edir ki, bu dövlətlərdə audit xidmətinin inkişaf səviyyəsi inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan əksər ölkələrlə müqayisədə öz yüksəkliyi ilə seçilmir. Rusiya və Azərbaycan nümunəsində audit xidməti bazarlarının inkişaf səviyyəsinə həmin ölkələrin bir sıra makroiqtisadi göstəriciləri ilə müqayisədə baxmaq mümkündür (diaqram 1). Diaqram 1-dən göründüyü kimi Rusiyanın ÜDM, vergi gəlirləri və audit xidməti bazarının göstəriciləri ilə Azərbaycanın müvafiq göstəriciləri arasında kəskin fərqlər mövcuddur. Belə ki, ÜDM-in həcmi Rusiyada Azərbaycanla müqayisədə 35 dəfə, vergi daxilolmalarının səviyyəsi 54 dəfə, audit xidmətlərinin həcmi isə 29 dəfə yüksəkdir. Digər tərəfdən, Rusiya iqtisadiyyatına (ÜDM) düşən vergi yükü Azərbaycanla müqayisədə 1,5 dəfə, audit yükü göstəricisi isə 60 dəfə yüksəkliyi ilə diqqəti cəlb edir [16; 17; 18].

Diagram 1.

**Rusiya (RF) və Azərbaycan (AR) ÜDM, vergi gəlirləri və audit xidmətinin inkişaf
dinamikası (milyon ABŞ dolları, 2018)**

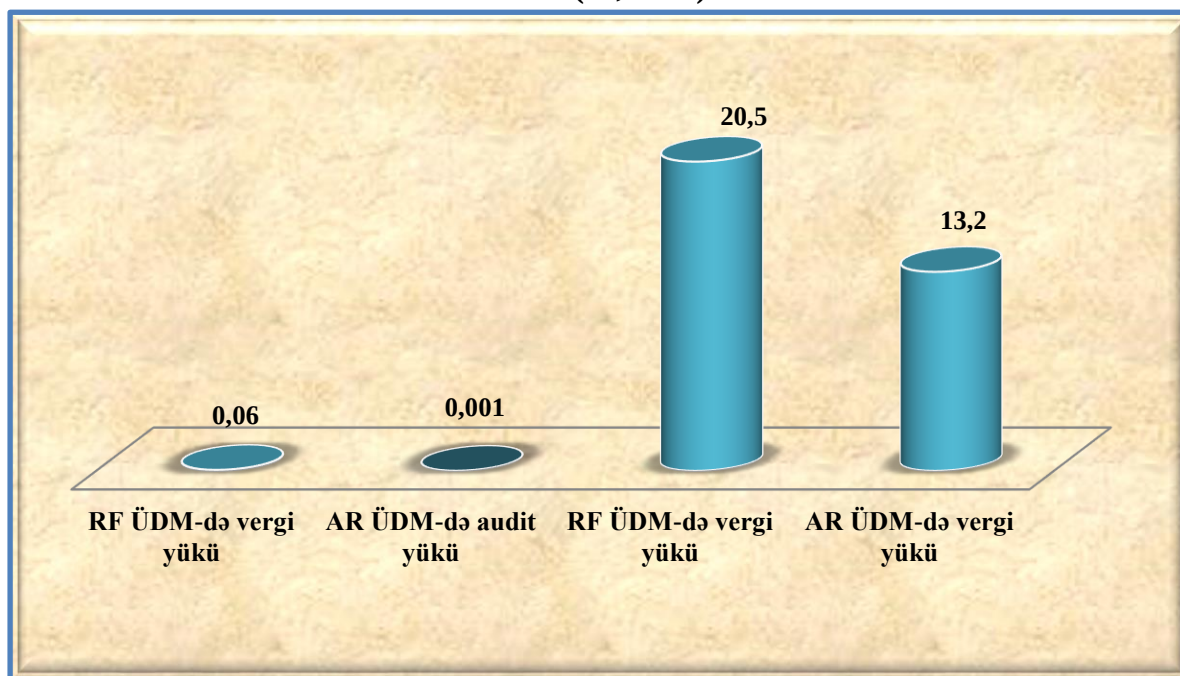

Mənbə: [16; 17; 18].

Mövcud vəziyyət əsasən Rusiya audit xidməti bazarının digər MDB ölkələri ilə müqayisədə həm yüksək inkişafı, həm də göstərilən audit xidmətlərinin həcmnin genişliyi ilə bağlıdır. Lakin bir mühüm məqama xüsusi diqqət yetirilməlidir, müqayisə edilən hər iki ölkədə audit yükünün ÜDM-dəki payı çox aşağı səviyyədə olması ilə müşahidə olunur (Diagram 2).

Diagram 2.

**Rusiya(RF) və Azərbaycanda (AR) ÜDM-ə düşən vergi və audit yükünün payı
(%, 2018)**

Mənbə: [16; 17; 18].

MDB məkanında auditin təşəkkül tarixi yüksək dövrü əhatə etmir və bu xidmətin inkişafı üçün zəruri islahat tədbirləri həyata keçirilməkdədir. Bu xidmət bazarının inkişafı hələ ki, inkişaf etmiş və əksər inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə yüksək səviyyədə deyildir. Tədqiqatlar göstərir ki, Rusiya və Azərbaycanda olduğu kimi digər MDB ölkələrində audit xidməti bazarının inkişafı sahəsində oxşar problemlər mövcuddur (audit xidmət bazarının inkişafında durğunluq, xidmət bazarına yeni müştəri axınının zəifliyi, xidmət bazarında məcburi auditin payının yüksək olması və s.).

NƏTİCƏ

Audit xidmət bazarı MDB ölkələrində hələ kifayət qədər inkişafı ilə müşahidə olunmur və bu baxımdan da onun iqtisadiyyata təsiri elə də yüksək deyildir. Audit yükünün iqtisadiyyata təzyiq vasitəsi kimi çıxış etməsinə baxmayaraq, o həm də biznes sektorunun inkişafına verdiyi faydalarla da özünü göstərməkdədir. Belə ki, audit xidmətidən istifadə biznes fəaliyyətinin sağlamlaşdırılması, maliyyə-təsərrüfat münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi, cəmiyyətdə informasiya mühitinin gücləndirilməsi kimi məsələlərin həllində mühüm rol oynayır. Qlobal təsirlərin artması və iqtisadiyyatın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilmə zərurətini yaratmaqdadır. Auditin təqdim edəcəyi geniş çeşidli müasir xidmətlər isə bu kimi vacib məsələlərin həllində əsas yardımçı vasitələrdən birinə çevrilə bilər.

Audit 1 (2020), Cild 27, səh. 3-14.
Audit 1 (2020), Vol. 27, pp. 3-14.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1996.
2. Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının hesabatları. Bakı, 2019.
3. Məmmədov Y. “Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin formalaşması və inkişaf perspektivləri”. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2006. 274 s.
4. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. М., 2007.
5. Закон «Об аудиторской деятельности». Москва, 2001.
6. Паскачев А.Р. Налоговое администрирование в транзитной экономике. М., 427 с.
7. Цыгичко В.А. Прогнозирование социально-экономических процессов. М., 2009, 397 с.
8. Яшина Н.И., Рябов А.А, (2015). Методологические аспекты определения налоговой нагрузки с учетом бюджетобразующих показателей. Известия УрГЭУ 3(59), стр. 31.
9. A.F.Musayev, A.A. Musayeva. A Study of the Impact of Underground Economy on Integral Tax Burden in the Proportional Growth Model under Uncertainty/ Advances in Fuzzy Systems, volume 2018.
10. https://economic_mathematics.academic.ru/1221/Государственная_нагрузка_на_экономику.
11. http://moscowdebt.mos.ru/research/files/Система_предельных_показателей_уровня_долговой_нагрузки_на_бюджет_региона.pdf.
12. <http://www.ereport.ru/articles/mirecon/debt.htm>.
13. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Долг>.
14. <https://cyberleninka.ru/article/n/nalogovaya-nagruzka-na-ekonomiku-nuzhen-nalogovyy-manevr>.
15. <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-raspredelenii-nalogovogo-bremeni-naseleniya>.
16. https://www.minfin.ru/ru/performance/audit/audit_stat/MainIndex.
17. <http://www.audit.gov.az>.
18. <https://www.stat.gov.az>.

*Мусаев Акиф Фархад оглы,
доктор экономических наук, профессор,
член-корреспондент НАНА,
Институт Экономики НАНА
Заведующий отделом “Математическое обеспечение
экономических исследований”,
Адрес: пр.Г.Джавида 115, AZ1143, Баку, Азербайджан,
E-mail: akif.musayev@gmail.com,
Мамедов Яшар Азимага оглы,
доктор философии по экономике, доцент,
Институт Экономики НАНА
Заведующий отделом “Финансы, денежно-кредитная политика”,
Адрес: пр. Г.Джавида 115, AZ1143, Баку, Азербайджан,
E-mail: mammadov60@mail.ru
© Мусаев А.Ф., Мамедов Я.А., 2020*

АУДИТОРСКАЯ И НАЛОГОВАЯ НАГРУЗКА НА ЭКОНОМИКУ

Р Е З Ю М Е

Цель статьи - провести исследование по таким важным вопросам, как аудиторская и налоговая нагрузка на экономику. Также в статье впервые в качестве новой концепции рассматривается обоснование аудиторской нагрузки и определение методологии оценки как основной цели.

Методологию исследования составляет исследование вопросов, связанных с основами аудита и налогового бремени, особенностями их возникновения в экономической литературе и других источниках.

Практическая значимость исследования связана с проведением теоретического и практического анализа и оценки налоговой и аудиторской нагрузки. Также на пространстве страны и СНГ определены обе эти экономические нагрузки, оценка которых осуществляется с практической точки зрения. Проводится оценка налоговой и аудиторской нагрузки в связи с макроэкономическими показателями.

Результаты исследования. Рынок аудиторских услуг еще недостаточно развит в странах СНГ, и с этой точки зрения его влияние на экономику не столь велико. Несмотря на то, что аудиторская нагрузка выступает в качестве средства давления на экономику, она также проявляется в преимуществах, которые она дает развитию бизнес-сектора. Аудиторская нагрузка, как налоговое бремя, возникает в стране на более обязательных основаниях. Увеличение прибыли аудита для экономики и бизнеса необходимо для развития добровольных аудиторских услуг.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в том, что в статье впервые выдвигается концептуальный взгляд на аудит как на бремя, которое оценивается вместе с налоговым бременем на основе имеющихся источников в стране и СНГ. Определение аудиторской и налоговой нагрузки, макроэкономическая оценка имеет важное значение как с теоретической, так и с практической точки зрения.

Ключевые слова: аудит, аудиторская нагрузка, налоговая нагрузка, макроэкономика, макроэкономические показатели, законодательная база.

Akif Farhad Musayev,
D.Sc. (Econ.), Prof., Corresponding Member of ANAS,
Institute of Economy of ANAS
Head of Department of "Mathematical Provision of Economic Research",
Address: 115, H.Javid Ave., AZ1143, Baku, Azerbaijan,
E-mail: akif.musayev@gmail.com,
Yashar Azimagha Mammadov,
Ph.D. (Econ.), Associate Prof.
Institute of Economy of ANAS
Head of Department of "Finance, money-credit policy",
Address: 115, H.Javid Ave., AZ1143, Baku, Azerbaijan,
E-mail: mammadov60@mail.ru,
© A.F.Musayev, Y.A.Mammadov, 2020

AUDIT AND TAX BURDEN OF THE ECONOMY

ABSTRACT

The purpose of the research is to conduct research on the issues that make the economy as important as auditing and tax burden. Also, the main purpose of the article is to substantiate the audit burden put forward for the first time as a new concept and determine the method of evaluation.

The methodology of the research is based on research in the country and World International Literature, legal and other sources on the basis of tax burden and audit, the nature of their occurrence.

The practical importance of the research is related to the theoretical and practical analysis and evaluation of tax and audit burden. Also, both economic burdens have been identified in the country and the UIS, the assessment of which is carried out from a practical point of view. The assessment of the tax and audit burden in relation to macroeconomic indicators is carried out.

The results of the research. The Audit Service Market has not yet been sufficiently developed in the UIS countries, and its impact on the economy is not at a high level in this regard. Despite the fact that the audit burden acts as a means of pressure on the economy, it also manifests itself in the benefits it provides for the development of the business sector. The Audit burden is more on a mandatory basis in the country as a tax burden. The increase in the benefits of auditing for the economy and business sectors necessitates the development of voluntary audit services.

The originality and scientific novelty of the research is that the article for the first time presents an audit burden and is evaluated jointly with the tax burden on the basis of available sources in the country and UIS. The audit and tax burden have been identified, and the joint macroeconomic assessment is important both theoretically and practically.

Keywords: audit, audit burden, tax burden, macroeconomics, macroeconomic indicators, legislative base.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
10.12.2019
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
18.12.2019
Çapa qəbul olunmuşdur: 15.01.2020

Дата поступления статьи в
редакцию: 10.12.2019
Отправлено на повторную
обработку: 18.12.2019
Принято к печати: 15.01.2020

The date of the admission of the article
to the editorial office: 10.12.2019
Send for reprocessing: 18.12.2019
Accepted for publication: 15.01.2020